

HAT SAN'ATININ ASR-I SAÂDET'TEKİ DURUMU VE GELİŞMESİ HAKKINDA BAZI DÜŞÜNCELER

Doç.Dr. Fevzi GÜNÜÇ
Selçuk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

On the Position and the Development of Calligraphy at the Time of Prophet Muhammad

It should be pointed out that Islamic civilization is a civilization based on Qur'an. That's why, calligraphy which is one of the most important parts of art that forms civilization has advanced as based on Qur'an too. The efforts on the establishment of the verses of Qur'an and the sayings of the Prophet Muhammad in a proper way have created the science of calligraphy. On the other hand, the efforts on writing the sacred texts in the best manner have constituted the art of calligraphy. On this matter, the Prophet Muhammad have made many encouragements and so, some companions such as Ali b. Abi Talib, Uthman b. Affan and Zayd b. Thabit have become prominent in calligraphy among the others. Following that period, during the time of Umayyads and the Abbasids, the first developments have occurred seriously in calligraphy.

İslâm Medeniyeti bütünüyle ele alınıp incelendiği zaman, bu medeniyeti meydana getiren unsurların, Asr-ı Saadet'te Hz. Peygamber tarafından plânlandığı, icrâ edildiği veya gerçekleştirilmesi için işaret edildiği anlaşılır. Medeniyet, insanların bilim, sanat, sanayi ve ticaretin faydalarından istifade ederek, mutluluk, refah ve huzur içinde yaşamaları¹ demek olduğuna göre, en mükemmel medeniyet olması icâb eden İslâm Medeniyeti'ndeki bu unsurların da tamamıyla gerçekleşmesi gerekir.

İslâm Peygamberi'nin ilk görevi, insanların Allah'tan uzaklaştığı, cehâletin doruğa çıktığı bir zamanda ve yine bilgisizliğin en yoğun olduğu bir bölgede, tevhidî dinlerin sonuncusu olan İslâm Dini'nin tebliğ ve tahakkukunu eksiksiz bir şekilde gerçekleştirmek ve insanları mutluluğa erdirmek olmuştur. Tevhid akîde-sinin tedricen gerçekleştiği bu uzun dönemde, yine Hazret-i Peygamber

¹ Şemseddin Sami, Kâmûs-i Türkî, İstanbul 1317, s.1315.

tarafından İslâm Medeniyeti'nin temeli atılmıştır. Farklı coğrafi bölgeler ve kültürlerle göre değiştirilmesi ve yorumlanması mümkün olmayan inanç sisteminin aksine, zengin bir medeniyetin gereği olan kültürel zenginliklerin sınırları O'nun tarafından kesin olarak çizilmemiş, düşünce ve uygulamadaki farklılıklar, medenî bir Müslüman'ın muhayyilesindeki enginliğe bırakılmıştır. Aynı merkezden ve aynı neşveden ilham alarak, düşünen ve üreten Müslümanlar için bu hareket tarzı, mensup olduğu din tarafından da bilhassa teşvik görmüştür.

İslâm Medeniyeti, esas itibarıyla bir Kur'an Medeniyeti'dir. Bu nedenle İslâmî devirde kitap haline getirilen ilk kitap da Kur'an-ı Kerim'dir². Kur'an metninin doğru, eksiksiz ve tam olarak anlaşılabilmesi ve hiçbir tereddüte meydan veremeyecek şekilde belirlenmesi Kur'an ilmini ve buna bağlı olarak diğer ilimleri doğurmuştur. Hemen bunu Kur'an'ın her türlü dil hatası ve bozuk lehçeden uzak bir şekilde doğru okunmasını sağlayan kıraat ve tecvîd ilmi çalışmalarını takip etmiştir. Kur'an-ı Kerim'i İslâm Medeniyeti'ne tercüman olması gereken olgunluk ve güzellikte yazabilmek için hat ve kitâbet çalışmalarını da yine bu devirde yürütülmüştür.

Hz.Peygamber'in, inanç sistemi, ahlâk ve muamelât dışındaki bütün konuların kesin sınırlarını çizen değil, onların muhtevâsını ve ölçülerini belirleyici bir konumda olması dikkat çekicidir. Günümüze intikal eden meşhur haberlerden O'nun, doğru ve güzeli bizzat belirleyen, nasıl olması gerektiğini tarif eden ve zamanın ihtiyaçlarına göre gelişmesini teşvik eden bir rehber olduğu anlaşılır. O dönemdeki hat ve kitâbet alanındaki çalışmalarda da aynı durum söz konusudur. Ayetlerin ve komşu ülke hükümdarlarını İslâm dinine davet için gönderilen mektupların yazılmasında yazısı güzel sâhâbilerin seçilmesi bunu göstermektedir. Aynı şekilde, Peygamberimizin, ezanı sesi güzel olan Hazret-i Bilâl'e okutması³ ya da Kur'an-ı Kerim tilâvetini Abdullah ibn-i Mes'ud'dan dinlemek istemesi⁴, O'nun güzel olanı tercih ettiğini gösteren en güzel örneklerdir. Rivayetlerde geçen *enda* kelimesinden, ezanın Hazret-i Bilâl tarafından okunması istenirken, bu kelimenin güzel olmak anlamıyla, ezanın sadece gür sesle okunması değil, aynı zamanda güzel bir şekilde okunması da kastedilmiştir. Hazret-i Peygamber'in Abdullah ibn-i Mes'ud'dan bir Kur'an tilâveti istemesi ve O'nun da, Kur'an size vahyolundu şeklindeki nâzik mukâbelesi üzerine Hazret-i Peygamber'in, "*biz dinlemesini de severiz*" cevabı yine güzellik ve estetik kaygılarıyla olsa gerekir.

Bu örneklerden anlaşılacaktır ki Hazret-i Peygamber, dünyevî ve uhrevî bütün işlerin, en mükemmel, kusursuz ve güzel olması için son derece titiz ve tavizsiz davranmış, hilkatine ve İslâm Dini'nin özüne ters düşen anlayış ve uygulamalara asla mûsamaha göstermemiştir. İslâm Peygamberi bunları yaparken, sadece güzel ve doğru olanı tarif etmiş, ilim, sanat ve diğer alanlardaki çalışmalarının kendi dönemindeki haliyle kalmasını istememiş, bilakis her alandaki gelişmeyi teşvik etmiştir. Zaten bunun aksine bir davranış, bir aksiyon

² Nihat M.Çetin, "İslâm Sanatının Doğuşu ve Gelişmesi", İslâm Kültür Mirasında Hat Sanatı, İstanbul 1992, s.16.

³ İbn-i Mâce, Ezan : 1.

⁴ Buhârî, Tefsîrül-Kur'an : 9.

dini olan İslâm'ın ruhuna da ters düşerdi. Bu takdirde Kur'an-ı Kerim kitâbeti, sonradan Mekki ve Medeni isimlerini alan cahiliye döneminin Meşk ve Cezm yazıları ile sınırlı kalır ve sadece bu iki yazı ile yazılırdı. Halbuki İslâm yazısı, Efendimiz'den gördüğü teşvik sayesinde büyük bir gelişme göstermiş, Asr-ı Saadet'ten hemen sonra, değişik kültür, farklı coğrafi bölge ve Müslüman milletlerin zevklerine göre İslâm yazısının kırka yakın çeşidi kullanılmıştır⁵. Aynı tutumu, Hazret-i Peygamber'in bir kurum olarak gerçekleştirdiği ilk müessese olan Mescid-i Nebî'de de görmek mümkündür. Medine'yi teşriflerinde hemen temeli atılan bu sade yapının özünde, zengin İslâm Medeniyeti içinde mükemmel bir seviyeye ulaşan külliyyelerin ana fikri yatmaktadır⁶. Külliyyeler içinde yer alan cami, medrese, imaret; onun içinde yer alan mihrab, minber, mahfel, şadırvan gibi mi'mâri elemanların ilk örneğini Mescid-i Nebî'de bulabiliriz. Hazret-i Peygamber'den elbette bu müesseselerin bütün detaylarını tarif ederek, meselâ, mescid kapısının künde-kârî olmasından, kubbe aleminin nasıl olması gerektiğine kadarki bütün hususları belirlemesi beklenemezdi. Böyle bir durum, mi'mârî'nin sonraki dönemlerde elde edeceği gelişmelere, inşa tekniği ve malzemenin ne olacağı noktasındaki tercihlere imkan vermezdi. Sanatkârlar da haklı olarak bütünüyle Mescid-i Nebî'yi aynen taklid etmek için yarışlardı. Bu hususlarda ulaşılan zenginlikteki önemli olan şey, elde edilen güzelliğin ve ihtişamda varılan seviyenin insanın ferdi tercihleri için değil, İslâm Medeniyeti'nin yüceliğini ilgilendiren tercihler olmasıdır.

İslâm Medeniyeti'nde Kur'an-ı Kerim ve câmi, bütün İslâm San'atları'nı bünyesinde toplamıştır. Bu iki alandaki gelişme, daha sonra, diğer kitaplarda veya mi'mârî eserlerde hayat bulmuştur. Hüsn-i hat başta olmak üzere, tezhib, ebrû, cild gibi san'atlar, Kur'an kitâbetinde genellikle bir arada görülen san'atlardır. Hat ve tezyinat ise, hem kitâbî san'atlar ve hem de mi'mârîde daima birlikte kullanılarak diğer san'atlar arasında temayüz eden san'atlar olmuş; minyatür ise bir nezâket gereği olarak, Kur'an-ı Kerim ve câmi dışında uygulama alanı bulmuştur.

İslâmiyet, hattı ve kitâbeti zaruri kılan, kullanma sahasını artıran ve geliştiren amilleri beraberinde getirmiştir⁷. Bu bakımdan yazı, İslâmiyet ile yepyeni bir safhaya girmiştir. Fakat, Hat San'atının bugün bilinen en güzel örneklerini, malzeme, teknik ve meşk yönünden Asr-ı Saadet'teki örnekleri ile mukayese ederek, hat san'atının klâsik döneminde ulaşılan seviyeyi o dönemde aramak elbetteki doğru olmaz. O devirde yazı, Kur'an ayetlerini tesbit ve ifade etmede yetersiz kalmış ve bu eksiklik önemli bir şekilde hissedilmiştir. Sahabe, bilhassa Kur'an-ı Kerim'in tedvini ve mushaf şekline getirilmesi çalışmalarından önce yazıyı ıslah edip geliştirirken diğer taraftan da kendi bilgi ve becerilerini artırmıştır. Yazı, bu devirde süratli bir gelişme devresine girmekle birlikte, henüz gelişmemiş ve halledilememiş hususları bünyesinde taşıyordu. Fakat bunun yanında estetik ihtiyacın önemli derecede hissedilmesi ve çalışmaların süratle bu istikamette yürütülmesi göz ardı edilemez. Sahabenin bu husustaki bilgi ve

⁵ Habib, Hat ve Hattâtân, İstanbul 1305, s.20.

⁶ Yılmaz Can, İslâm'ın Kutsal Ma'betleri, Samsun 1995, s.79-80.

⁷ Nihat M.Çetin, a.g.e., s.15.

maharetini ise devrin şartlarına göre değerlendirmek gerekir. İbn-i Haldun'un da belirttiği gibi Asr-ı Saadet'teki yazının gelişmemiş olduğunu söylemek, sahabeye karşı bir saygısızlık olmayacağı gibi onlar için noksanlık da değildir⁸. Aksine teknik ve malzeme noktasındaki imkansızlıklara rağmen, kendi dönemleri içinde düşünüldüğü zaman, onların yazılarının yüksek seviyesi rahatlıkla farkedilir. Nitekim, tertip ve terkîp hususunda son derece titiz olan, koyduğu kaidelerle hattatların manevi büyüğü sayılan Hazret-i Ali hattının, mukavemet, titizlik ve keskinlik bakımından gelişmiş yazılardan geri olmadığını hatta bu noktada önemli bir yol gösterici durumda olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Kadim muelliflerin belirttiklerine göre⁹ ibârelerin yazılmasında kullanılan ilk yazı Mekki ve Medeni yazılardır. Bu yazılar, cahiliye döneminde kullanılan cezm ve meşk yazıları¹⁰, İslâmiyetle birlikte yepyeni bir safhaya girerek inkişaf etmiştir. Bu iki yazıdan hendesi karakterli ve daha düzenli çizgilerden meydana gelen Cezm yazısı, taş üzerine hakkedilen kitâbelerde ve parşömen üzerine yazılan mühim vesikalarda kullanılmış; ona göre daha düzensiz, kavisli ve yumuşak hatlardan meydana gelen Meşk Yazısı ise, devlet teşkilâtında ve günlük işlerdeki ibârelerin yazılmasında tercih edilmiştir. İslâmi yazılara ait mühim bilgiler veren İbn-i Nedîm, ilk arab yazısı olan Cezm yazısını *Mekkî* diye isimlendirmiş, bu yazıların kullanıldığı yerlere göre sonradan, Medenî, Basrî ve Küfî¹¹ gibi isimler aldığını kaydetmiştir.

Asr-ı Saadet'te kullanılan yazıların durumları ve birbirlerine göre üstünlükleri ne olursa olsun, Hazret-i Peygamber'in bu yazıları beğenmediğini ve güzelleştirilmesi için tavsiyelerde bulunduğunu bu döneme ait bilinen kaynaklardan¹² öğreniyoruz. O'nun yazı hususundaki teşviki iki noktada olmuştur. Bunlardan birincisi, yazıyı bilen sahâbî sayısının artırılmasıdır. İslâm'ın ilk yıllarında yazı bilenlerin sayısı fazla değildi. Kitâbete duyulan ihtiyaç ve bilhassa Bedir Gazvesi'nde Kur'an-ı Kerim'i ezbere bilen sahabilerin şehid olması bu ihtiyacı daha da önemli hale getirmişti.¹³ Bunun için Bedir Savaşı'nda esir olan ve fidye ödeyemeyen müşriklerden yazı bilenlerin serbest bırakılması, on Müslümana yazı öğretmesi şartına bağlanmıştı. Hazret-i Peygamber'in teşvik ettiği diğer bir konu ise yazının güzelleştirilmesidir. O, bilginin yazı ile tesbit ve muhafazasını emretmekle kalmamış, kâtibine, *mürekkebini ıslah etmesini*, kalemini yontarak kullanmasını *tavsiye etmiş*, bâ harfini uzatarak yazmasını, *sin harfini farketmesini*, *mim gözünü ise köreltmemesini* söyleyerek tavsiyede bulunmuştur. Müfredât hususundaki bu tariflerine ilave olarak *Allah ve er-Rahim kelimelerinin güzel yazılmasını* ve er-Rahman'ın *uzatılmasını* emretmesi, yazının güzelleştirilmesi hususuyla bizzat ilgilendiğini göstermektedir¹⁴. Ayrıca Rasûlullah'ın, yazı âdâbına dair bazı tavsiyeleri ve çocukların yazı öğrenmelerinin babaları için

⁸ İbn-i Haldun, el-Mukaddime (trc.Pirizade)C.III, İstanbul 1275, s.955; Nihat M.Çetin, a.g.e., s.16.

⁹ Nihat M.Çetin, a.g.e., s.16.

¹⁰ Muhittin Serin, Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar, İstanbul 1999, s.67.

¹¹ İbnü'nNedîm, el-Fihrist, Beyrut trz., s.9.

¹² Kadı İyâz, Eş-Şifa, C.I, Kahire 1997, s.506; Abdülhay el-Kettani, et-Teratibü'l-İdariyye, C.I, Beyrut 1948,s.48; Nihat M.Çetin, a.g.e., s.15; Muhittin Serin, a.g.e., s.47.

¹³ İbn-i Sa'd, Tabakat, C.II, Beyrut trz., s.22.; Nihat M.Çetin, a.g.e., s.15.

¹⁴ Abdülhay el-Kettani, a.g.e., s.48, Nihat M.Çetin, a.g.e., s.18.

kaçınılmaz vazifelerinden olduğunu söylemesi¹⁵ İslâm Peygamberi'nin yazının öğrenilmesi ve güzelleştirilmesi noktasındaki hassasiyetini göstermektedir.

Medîne, İslâmî devrede hattın ilk gelişme merkezi oldu. Burada kullanılan yazı, sonradan Medîne şehrine nisbetle Medenî ismini alan *Cezm* yazısıdır. Kadim müellifler arasında İslâmî devreye ait yazılar hakkında mühim bilgiler veren İbnü'n-Nedim'in bildirdiğine göre bu yazı, daha önceden Mekki ismiyle bilinen, köşeli, sert ve daha ziyade taş ve parşömen gibi malzemeler üzerinde kullanılan bir yazı idi¹⁶. Bunlardan başka, o döneme ait önemli yazı örnekleri Hazret-i Muhammed'in komşu devlet ve kabile reislerine gönderdiği, parşömen üzerine yazılmış davet mektuplarıdır (Resim:1). İlk bakışta bu mektupların yazıları arasında karakterleri bakımından bazı farklılıklar görülürse de, bu farkların değişik katiplerin elinden çıkmasından kaynaklanan tavır farklılıkları olduğu anlaşılır.

Hicretten sonra Medine'de ilk yazı yazan kişiler, Ubey b. Ka'b, Zeyd b. Sabit, Abdullah b. Erkam ez-Zührî ve Hz.Ali'dir.¹⁷ Bu sahabeler arasında Hazret-i Ali, harf, kelime ve cümlelerin tertib ve terkiibinde gösterdiği hüner, harf ve kelime aralıkları ile mürekkebatâ dair önemli kaideler ortaya koymasına sebebiyle, hattatların manevî rehberi kabul edilmiş¹⁸, bu sebeple hattatlar silsilesi, teberükken, O'ndan başlatılmıştır.¹⁹ Müzelerde Hazret-i Ali'nin imzasını taşıyan veya O'na ait olduğu tasdik edilen²⁰ mushaf (Resim:2), cüz ve sahifelerden başka bir diğer Kur'an-ı Kerim'i de Kahire Meşhed-i Hüseyin'e bitişik özel bir odada bulunmaktadır²¹.

Ön tarafı sürgülü kapaklı bir niş içerisinde (Resim:3) ve sedef kakmalı özel bir mahfaza içerisinde korunan bu Kur'an-ı Kerim, takriben 30x25x20 cm. ebadında²² ve her sahifesi 14 satırdan ibarettir (Resim:4). Parşömen üzerine yazılan Kur'an-ı Kerim'de kullanılan mürekkep, aynı yerde bulunan Hazret-i Osman'a ait Kur'an-ı Kerim'in mürekkebine göre daha koyudur. Aşağı kısmında uçları sağa doğru kıvrılan elif harfleri, Lâfzatullah, Lâmelif ve vav harfleri o

¹⁵ Nihat M.Çetin, a.g.e., s.15.

¹⁶ İbnü'n-Nedim, a.g.e., s.9.

¹⁷ İbnü'n-Nedim, a.g.e., s.9.

¹⁸ Muhittin Serin, a.g.e., s.49

¹⁹ Şevket Rado, "Hattat Silsilenâmeleri", Türk Hattatları, İstanbul trz., s.1-11.

²⁰ Muhittin Serin, a.g.e., s.56.

²¹ Kahire'de Ezher Meydanı'nda yer alan Mescid-i Hüseyin, mimari açıdan olduğu kadar içinde bulunan Hazret-i Hüseyin'e ait türbe, onun yanında yer alan ve Muhallefât-ı Rasûlillah, yani Peygamber Efendimiz'e ait kılıç, kamaş, sürmedenlık, sinn-i şerifleri gibi önemli hatıraları ve Hazret-i Osman ile Hazret-i Ali'ye ait iki Kur'an-ı Kerim'in muhafaza edildiği kutsal emanetler dairesi bakımından önem taşır. Burada ilk defa yayınlanan resimler, bizim 30 Eylül - 30 Aralık 1993 yılları arasında yaptığımız bir araştırma gezisi esnasında çekilmiştir. Arzu ettiğimiz kadar güzel olmayan resimler, ziyarete kapalı olan ve sadece yabancı devlet konukları ve özel izinle önemli misafirler için açılan bu dairenin, takiplerimiz sonunda ve tamamen tesadüfi olarak bir yabancı misafir grubunun ziyareti için açıldığı esnada çekilmiştir. İlim erbabınca bilinen, Mısır'a ait, memnû veya bükra inşaallah mantığı içerisinde düşünüldüğü zaman bu belgelerin önemi daha iyi anlaşılır.

²² Fotoğraflar, 25 Kasım 1993 tarihinde çekilmiş, fakat Kur'an-ı Kerim'in ölçüsünü alma imkanı olmamıştır.

döneme ait cezm yazısı karakterini taşımaktadır. Sık kullanılan ve çok düzgün olan boru kâfları ve keşideli diğer harfler, yâ harflerinin özellikleri (Resim:5) Hazret-i Ali'ye isnâd edilen²³ diğer yazılarda da görülmektedir (Resim:6). Resimde görülen yazılarda şâkulî harflerin sağa doğru meyilli olmaları bir dönem özelliğidir. Ona ait bir diğer yazıda ise, etrafı sonradan yapıldığı anlaşılan ve baklava dilimi şeklindeki sûre başlığı ile altındaki besmele yine önemli örneklerdendir²⁴ (Resim:7). O dönemde kullanılan malzemelerin bugünkü kadar mükemmel olmamasına rağmen, ancak hat sanatı ile meşgul olan kişilerin anlayabileceği cihetle, Hazret-i Ali hattındaki harflerin olgunluğu ve elinin metanetini anlamak zor değildir. Yapılması zor olan keşideli harflere bir örnek olmak üzere, hat sanatınızda boru kâf ismi verilen uzun *kâf* harflerinde kaleminin metâneti ve keskinliği bunu teyit eder. Kalemin çok kıvrak şekilde hareket ettirildiği gözlü harflerden vav harfi'nin uç kısmı küt olarak bırakılsa da, daha sonradan *bülbül tırnağı* ismini alan bu harfin mukavver kısmı²⁵, hem estetik açıdan ve hem de bugün nesih yazısında kullandığımız vav harflerine örnek olması bakımından bir prototiptir (bkz.Resim:5).

Hazret-i Osman, Asr-ı Saadet'te güzel yazı yazan sahâbilerin önde gelenlerinden kabul edilse de yazıların O'na ait olup olmadığı noktasında kesinlik yoktur. Kaynakların bir kısmında hattat sahâbi olarak bahsedilirken, bir kısmında ise, O'nun yazdığı mushafın Zeyd b. Sâbit'e ait olduğu kaydedilir²⁶. Tasdik ya da tahminden öteye geçmeyen bu rivayetler yanında sonradan altına ilâve edilen bir ketebe ile Hz.Osman'a ait olduğu belirtilen Topkapı Sarayı Müzesi Hırka-ı Saadet Dairesi'nde bulunan²⁷ Bakara Sûresi'nin 190-191. ayetlerinde geçen *yûkatilûnekiüm* kelimesindeki *boru kâf*, *velâta'tedû* kelimesindeki *boru kâf*'a benzer bir şekilde fakat daha kısa yazılmış dal harfleri ve bilhassa *yuhubbü*, *haysü* ve *tevfikûn* kelimelerindeki keşideler O'nun yazısındaki metanet, hakimiyet ve sadelik gibi estetik değerleri gösterir (Resim:8). Aynı ayet içindeki vav ve lâmelif harfleri de dikkat çekici güzelliكتedir. Aynı âyetin *Kâtilû* ve *Vaktülû* kelimelerinde görüleceği üzere, birbirine benzeyen harf ve şekilleri benzer şekilde yapabilmek için gereken kabiliyet, kaleme hâkimiyet ve vukûfiyet hat sanatında önemli ve bir o kadar da zor elde edilen bir seviyedir.

Hazret-i Osman'a ait Kur'an-ı Kerim'lerden bir diğeri Meşhed-i Hüseyin yanındaki Daire-i Muhallefât-ı Rasûlillah'da bulunmaktadır²⁸, (Resim:9). Odanın giriş kapısı karşısında duvara yakın bir yerde, yerden takriben 75 cm. yükseklikte ve büyük bir ahşap ve cam muhafaza içerisinde korunan bu Kur'an-ı Kerim²⁹

²³ Muammer Ülker, Hat San'atı, Ankara 1987, s.107 (İstanbul Nuruosmaniye Kütüphanesi)

²⁴ Komisyon, Besmele Bahçesi, İstanbul trz., s.11.

²⁵ Bkz. T.S.M.No. 21/233; Hilmi Aydın, Mukaddes Emanetler, İstanbul, 2003, s.94-95.

²⁶ Muhiddin Serin, a.g.e., s.50.

²⁷ Hilmi Aydın, a.g.e., s.94-95.

²⁸ Bu fotoğraf yine 25 Kasım 1993 tarihinde çekilmiştir. Bu dairenin muhafızı Hacı Şevki Efendi'den ısrarlı ricalar üzerine izin alınmış ve biri genel ve diğeri de Kur'an-ı Kerim'in muhafaza edildiği mahfazanın camı üzerinden olmak üzere, na-müsait şartlar altında, iki kare fotoğraf alınabilmiştir.

²⁹ Çeşitli müzelerde bulunan ve Hazret-i Osman'ın okurken şehit edildiği rivayetlerinin bir benzeri bu Kur'an-ı Kerim için de söylenmekte ve hatta iddia edilmektedir. Sınırlı ve kısıtlı süre içerisinde

takriben 60x60x50 cm. ebadındadır. Bütün sahifelerin tek tek incelenmesi mümkün olmayan, ancak açık olan sahife üzerindeki müfredat ve mürekkebat'a dair bazı örnekler, sürekli arayışlar ve dönemin estetik konusundaki arayışları hakkında önemli ip uçları verir.

Sahife ortasında yer alan ve birbirine bitleştirilen iki boru kâf harfi ve sonrasında lâm, mim ve bugün bile sıklıkla kullanılan yâ'yı mâ'kûs birleşmesi bunun güzel bir örneğidir. (Resim:10). Yine bu birleşmenin altındaki keşide verilmiş fe harfinin keşidesi ucuna, birleşen lâm-elif mürekkebatı, hat sanatında hâlâ kullanılan birleşmelerdendir (Resim:11). Kullanılan parşömenin oldukça ince olduğu, arka sahifedeki yazı izlerinden anlaşılmalıdır. (bkz.Resim:10). Ayrıca, sahife üzerinde yer yer görülen izlerden kağıdın yanmakta olduğu anlaşılmalıdır (Resim:12). Parşömen üzerine, kahverengiye çalar daha açık siyah bir mürekkeple yazılan bu Kur'an-ı Kerim'deki yazıların elde çıktığı gibi kalması ve herhangi bir tashihi yapılmamış olması ayrıca önemlidir (bkz. Resim:10-11). Çünkü bu yazılar, Hazret-i Osman'ın yazı hususundaki kabiliyetini bildirmesi ve elinin metâneti hakkında daha doğru bilgiler verir. Topkapı Sarayı Müzesi, Hırka-i Saadet Dairesin'de bulunan Hazret-i Osman Kur'an-ı Kerim'indeki yazılar daha düzgün ve harfler de daha keskindir (bkz. Resim:8). Bu yazıların tashih edildiğini, ve bu tekniğin o dönemde de kullanıldığı kanaâtime varabiliriz. Kahire'deki Kur'an-ı Kerim'de ise hiçbir tahsis yapılmaması ve diğerlerine göre herhangi bir noktalama işaretinin de olmaması, bu eserin tarih bakımından o devre daha yakın ve Hazret-i Osman'a ait olacağı hususundaki kanaatimizi kuvvetlendirmektedir. Çünkü, İslâm'ın yayılması ve Kur'an-ı Kerim'in Arab olmayan Müslümanlar tarafından yanlış okunmasına meydan vermemek için genelde farklı mürekkeple ve belli şekillerle yapılan noktalama işaretleri M.688-689'dan sonra yapılmıştır³⁰. Halbuki, ana dilleri Arapça olan ve Kur'an-ı Kerim'in hem ezberlendiği ve hem de yazıldığı Asr-ı Saadet'in ilk yıllarında böyle bir uygulamaya ihtiyaç duyulmamıştır.

Kur'an-ı Kerim'in ilk defa Mushaf haline getirilmesi Hazret-i Osman zamanında olmuştur. O, Zeyd b. Sabit'in ve Hafsa binti Ömer'in elinde bulunan suhuftan mushaf şeklinde bir nüsha istinsah etmiş ve böylece Kur'an-ı Kerim bir kitap haline getirilmiştir. El-Mushafu'l-İmam denilen bu nüshadan Zeyd b. Sabit, Abdurrahman b. Amr b. el-As, Abdullah b. Zübeyr, İbn-i Abbas ve Abdurrahman b. el-Haris b. Hişam'ın istinsah ettiği mushaflar, Kûfe, Basra ve Şam'a, birer kâri' ile gönderilmişti. Yapılan çalışmalar, Kur'an-ı Kerim'in bozulmadan tesbiti, muhafazası ve yayılması bakımından önemli olduğu kadar, el-Mushafu'l-İmam³¹ ismi verilen bu nüsha, hat san'atı bakımından da ayrıca önemlidir.

Asr-ı Saâdet'e ait yazılar hakkında bilgi veren diğer önemli belgeler; Hazret-i Peygamber'in komşu devlet hükümdarlarından Ahsa Valisi el-Münzir b. Sava'ya gönderdiği mektup (Resim:13), Hâris b.Ebî Şemir el-Gassâni'ye gönderdiği

→ →

birçok şeyi elde edebilme gayreti ile satır sayısı alınamamıştır. Resim:7' de görüleceği üzere, harfleri daha iyi görebilmek için geniş açılı ile yakından alınan fotoğraf karesinde satır sayısını görmek mümkün olamamaktadır.

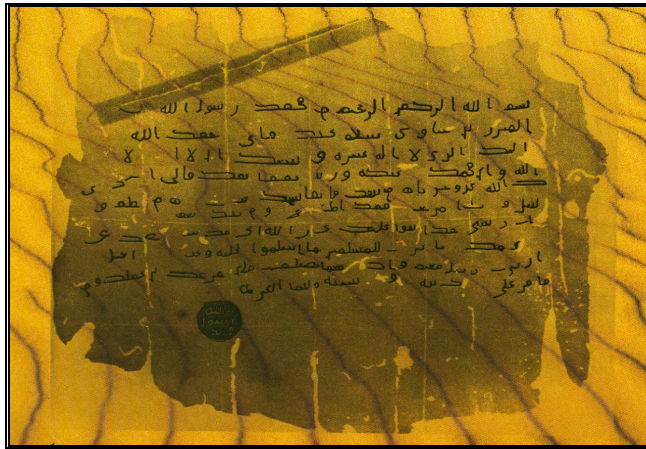
³⁰ Nihat M.Çetin, a.g.e., s.17.

³¹ Nihat M.Çetin, a.g.e., s.16.

mektup (Resim:14) ile yalancı peygamber Müseylemetü'l-Kezzâb'a gönderdiği mektuplardır (Resim:15). İslâm tarihi açısından da son derece önemli olan bu belgelerin daha önce örneklerini verdiğimiz yazılar kadar güzel olmadığı hemen farkedilir. Bu yazıların Mushaf yazıları kadar güzel olmaması gayet tabiidir. Asr-ı Saâdet'te Vahiy Kâtibi ismiyle bilinen hattat-sahabe grubunun olması ve Kur'an-ı Kerim kitabeti için daha hassas davranılması da bunu te'yid eder.

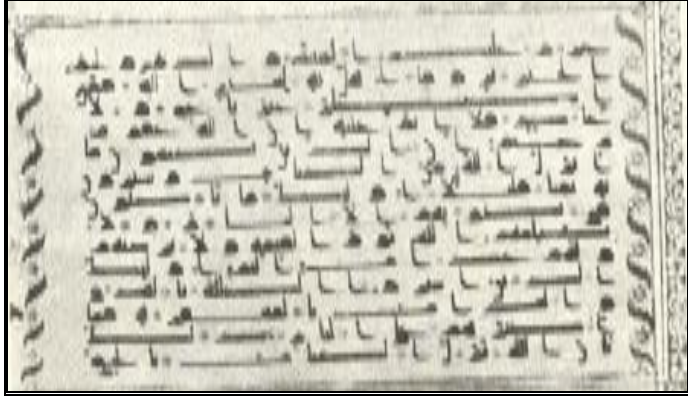
Zeyd b. Sâbit Asr-ı Saâdet'in önemli vahiy kâtipleri arasında yer alır. Bugün elimizde O'na ait olduğu kesin olarak bilinen örnekler yoksa da, Hz.Osman'a izâfe edilen Kur'an-ı Kerim'lerin Zeyd b. Sabit tarafından yazıldığı âlimlerin çoğu tarafından kabul edilmektedir³². Ayrıca, Hazret-i Ebûbekir zamanında mushaf haline getirilen sahifelerin, O'nun tarafından, Hazret-i Peygamber hayatta iken yazılmış sahifeler olması, Zeyd b. Sâbit'in hat san'atındaki önemini daha da artırılmaktadır.

Sonuç olarak, Hat san'atının İslâm san'atları arasında müstesna bir yeri vardır. Bunun asıl sebebi, onun Kur'an yazısı olması ve yazının Allah'ın Cemil ismine yakışır bir şekilde yazabilme gayretidir. Müslüman san'atkârların vahyin geldiği ilk günden itibaren , O'nu en güzel şekilde yazma aşkı ve heyecanını yüreklerinde taşımaları bu gayretleri artırmıştır. Bugüne kadarki uzun gelişim süreci içinde, yaşandığı dönem itibariyle henüz sonrası olmayan her bir devrin kendine göre önemi büyüktür. Çünkü, yaşanan dönem olmadan, o zamanki gelişmeleri anlamadan bir sonraki gelişmeleri gerçekleştirebilmek mümkün değildir. Bu bakımdan, bugünkü hat bilgilerimiz, estetik zevk ve ölçülerimize göre Asr-ı Saâdet dönemini değerlendirirken, o devir yazılarının estetik değerlerden yoksun olduğunu söylemek insafılı bir yaklaşım olmaz. Asr-ı Saâdet ve Hulefâ-i Râşidin dönemindeki hat ve kitabet çalışmaları olmasaydı, Emevî ve Abbâsî Dönemi san'atkârları hat sanatı çalışmalarına yeni başlayacak,muhtemelen, hat san'atının kurallarını vaz'eden Yâkûtü'l-Musta'sımî'nin, Hüsni Hat tarihinde yerini alması birkaç asır daha geçikmiş olacaktı. O sebeple meseleye geniş bir açıdan bakmak ve o devrin yazılarını, sanatın değişmez estetik kuralları içinde yorumlamak gerekir.



Resim : 1. Hazret-i Muhammed'in Mukavkas'a Gönderdiği Mektup.

³² Daha fazla bilgi için bkz, Muhiddin Serin, a.g.e., s.52-56.



Resim : 2. Hazret-i Ali'ye Ait Kur'an-ı Kerim. T.S.M. G.Y.1411 (M. Bedreddin Yazır'dan).



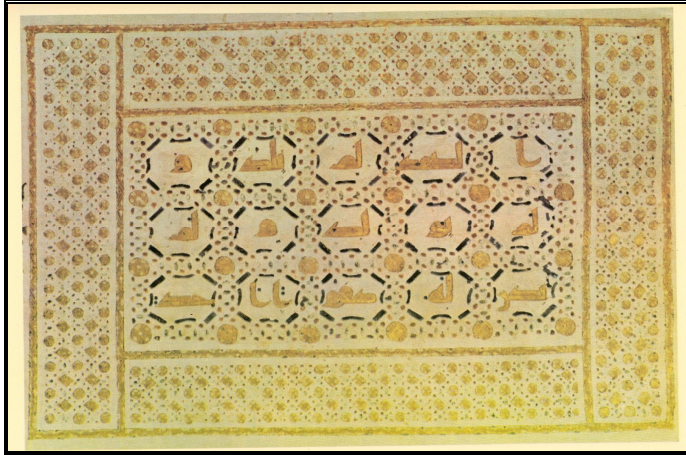
Resim : 3. Hazret-i Ali'ye Ait Kur'an-ı Kerim, Kahire Hüseyin Camii,
Daire-i Muhallefât-i Rasûlillah.



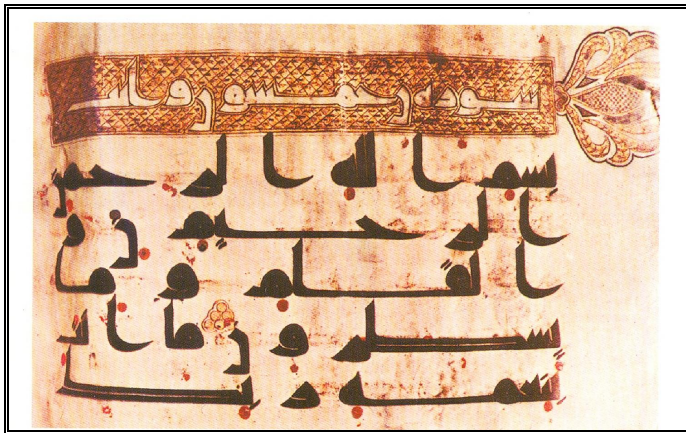
Resim : 4. Hazret-i Ali'ye Ait Kur'an-ı Kerim, Kahire Hüseyin Camii,
Daire-i Muhallefât-i Rasûlillah



Resim : 5. Kahire, Hazret-i Ali'ye Ait Kur'an-ı Kerîm'den Detay.



Resim : 6 Hazret-i Ali'ye Ait Kur'an-ı Kerîm'den Detay, (M. Ülker'den).



Resim : 7. Hazret-i Ali Kur'an-ı Kerîm'inde Besmele, (Besmele Bahçesinden).



Resim : 8. Hazret-i Osman'a Ait Kur'an-ı Kerim, (Hilmi Aydın'dan).



Resim : 9. Hazret-i Osman'a Ait Kur'an-ı Kerim, Kahire Hüseyin Camii, Daire-i Muhallefât-i Râsulillah.



Resim : 10. Kahire, Hazreti Osman'a Ait Kur'an-ı Kerim'den Detay.



Resim : 11. Kahire, Hazreti Ali'ye Ait Kur'an-ı Kerim'den Detay.



Resim : 12. Kahire, Hazreti Ali'ye Ait Kur'an-ı Kerim'den Detay.



Resim : 13. Hazret-i Peygamber'in Ahsa Valisi Münzir b. Sava'ya Gönderdiği Mektup,
(Hilmi Aydın'dan).



Resim : 14. Hazret-i Peygamber'in Haris b. Ebî Şemir el-Gassâni'ye Gönderdiği Mektup,
(Hilmi Aydın'dan).



Resim : 15. Hazret-i Peygamber'in Müseylemetü'l-Kezzâb'a Gönderdiği Mektup,
(Hilmi Aydın'dan).